

Umeå universitet

Sociologiska institutionen

KLASSKAMP UTANFÖR FABRIKSPORTARNA

En studie över kampanjen *planka.nu* som en ny
social rörelse.

Johan Sjöström

Sociologi B

Ht 2003

Handledare: Abdul Kadhim

2004-01-12

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
1.2 Metod och disposition	2
1.2.1 Avgränsningar	3
2. Teoretiska utgångspunkter	
2.1 <i>Självreduktion i den sociala fabriken</i>	4
2.1.1 Autonom marxism	4
2.1.2 Självreduktion i 1970-talets Italien	7
2.2 Sociala rörelser	9
2.2.1 Gamla sociala rörelser	10
2.2.2 Nya sociala rörelser	11
3. <i>Planka.nu</i>- organisationsstruktur och arbetssätt	
3.1 <i>Planka.nu</i>- en översikt	15
3.1.1 Kampmetoder	15
3.1.2 Ideologiska perspektiv	16
3.2 Organisationsform och kommunikation	17
3.2.1 Organisationsstruktur	17
3.2.2 Ideologisk prägel på organisationen	17
3.2.3 Intern och extern kommunikation	18
4. Analys	
4.1 <i>Planka.nu</i> som social rörelse	19
4.2 <i>Planka.nu</i> som ny social rörelse	19

Käll- och litteraturförteckning

1. Inledning

Under senare år har distinktionen mellan nya och gamla sociala rörelser blivit allt vanligare i den akademiska debatten.¹ Begreppen har vuxit fram för att beskriva den klyfta som uppstått mellan traditionella rörelser som fackföreningsrörelsen och politiska partier och nya former av politisk aktivism. De senare domineras till stor del av ungdomar, är organiserade som tillfälliga nätverk med fokus på enskilda sakfrågor. Under protesterna i samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001 blev denna tendens tydlig. Där var det inte i första hand politiska partier och fackliga organisationer som tågade längs stadens gator eller deltog i debatter med aktivister från världens alla hörn. Istället var det utomparlamentariska nätverk och organisationer som bar upp arrangemangen.

Dagens demokratiska system, den representativa demokratin står inför nya problem och utmaningar. Röstdeltagandet sjunker, arbetarklassens positioner trängs tillbaka, politiker går mot den allmänna opinionen i centrala välfärdsfrågor och möjligheten att påverka denna utveckling genom traditionella kanaler tycks allt svårare. Denna utveckling behöver dock inte med nödvändighet innebära att medborgarnas politiska intresse och engagemang sjunker. Vissa väljer istället att söka sig till nya sociala rörelser.

I denna uppsats ligger fokus på en sådan rörelse. Mitt i en tid då arbetarrörelsen och välfärdsstaten gått till reträtt startades ett projekt i Stockholm som kräver gratis kollektivtrafik. Projektet växte fram inom den utomparlamentariska organisationen *Syndikalistiska Ungdomsförbundet (SUF)* och fick namnet *planka.nu*. Idén gick ut på att upprätta en så kallad P-kassa där varje medlem betalar in en viss summa pengar i månaden. Medlemmarna åker sedan i Stockholms kollektivtrafik utan att betala avgift ("planka"). Den person som blir ertappad av en biljettkontrollant skickar sedan in böteslappen, betalar en mindre självrisk och får sedan resterande kostnader täckt av P-kassan. För somliga kanske detta bara låter som ett organiserat pojkstreck, men *planka.nu* har större ambitioner än så. De kämpar för en totalt skattefinansierad kollektivtrafik. I detta arbete knyter kampanjen an till en kampmetod kallad *självreduktion* med rötter i 1970-talets Italien. Genom att utgå från delar av den autonoma marxismen vilar *planka.nu* på en sofistikerad teoretisk grund.

---

¹ Se t.ex. Buechler, 2000 och Thörn, 1997.

vill jag koppla samman *planka.nu* med diskussionen om nya och gamla sociala rörelser. Ofta framställs nya sociala rörelser som identitetspolitiska och subkulturella. En annan vanlig uppfattning är att nya sociala rörelser övergivit den traditionella ideologiska höger- vänsterskalan i politiken. *Planka.nu* tycks vara ett undantag och blir därför intressant att studera.

1.1 Syfte

I denna uppsats är att med utgångspunkt i sociologen Håkan Thörns (1999) kriterier för nya sociala rörelser undersöka framväxten av *planka.nu*. Jag vill även belysa den specifika rörelsetradition som kampanjen knyter an till. Jag vill också allmänt försöka förklara den nya sociala rörelsernas relation till de gamla sociala rörelserna ur ett historiskt och teoretiskt perspektiv. Med utgångspunkt i dessa formuleringar kan följande frågeställningar härröras: Vad menas med nya sociala rörelser? Vad särskiljer nya från gamla sociala rörelser? Hur kan framväxten av *planka.nu* beskrivas? Vilka ideologiska utgångspunkter har rörelsen? Är Thörns kriterier användbara i en fallstudie av *planka.nu*? Kan *planka.nu* kategoriseras som en ny social rörelse?

1.2 Metod och disposition

Dessa frågeställningarna belyses i olika steg. I teoriavsnittets första del går jag närmare in på den rörelse- och teoritradition som studieobjektet *planka.nu* knyter an till. I rörelsens material återfinns begrepp och resonemang med tydlig koppling till den autonoma vänstern i 1970-talets Italien. Av denna anledning finner jag det nödvändigt att ge en historisk bakgrund där den autonoma rörelsetraditionen presenteras. Mina främsta källor till denna delstudie är författarna Steve Wright (2001), Nick Dyer-Witheford (1999) och Harry Cleaver (2000). I teoriavsnittets andra del definierar jag begreppet ny social rörelse med utgångspunkt i sociologisk teori. I denna uppsats har jag valt att utgå från den definition som sociologen Håkan Thörn presenterar i sitt bidrag till *Civilsamhället* (1999). Att tala om nya sociala rörelser förutsätter naturligtvis att det finns gamla sociala rörelser. I en historisk redogörelse beskriver jag fenomenens framväxt och deras relation till varandra. Källor som förtjänas att nämnas här är SOU 1999:84 samt SOU 2000:1.

Efter att ha diskuterat nya sociala rörelser som begrepp och placerat in fenomenet i sitt historiska sammanhang i allmänhet tar jag nästa steg. I uppsatsens tredje del gör jag en fallstudie

där jag med utgångspunkt i Thörns kriterier studerar *planka.nu*. Min främsta källa är rörelsens egen hemsida- *www-planka.nu*- där den administrativa arbetsgruppen publicerar uttalanden och nyheter samt kommunicerar med medlemmar, medier och intresserad allmänhet. Då hemsidan inte erbjöd fullständig information har jag kompletterat datamaterialet genom en intervju med arbetsgruppen samt artiklar från *www.yelah.net*.

I del 4 analyserar jag, med utgångspunkt i de teorier jag presenterat, den empiri jag tagit fram. I den avslutande diskussionen drar jag utifrån denna analys slutsatser kring de inledande frågeställningarna samt presenterar mina egna reflexioner.

1.2.1 Avgränsningar

Då *planka.nu* finns vid flera orter ser jag det som nödvändigt att avgränsa min studie till en av dessa lokalgrupper. Jag har valt att lägga fokus på *planka.nu* i Stockholm som funnits längst, har flest medlemmar och mest information tillgänglig av de tre lokalgrupperna.

Diskussionen om sociala rörelser är komplex. Någon tydlig okontroversiell definition finns inte. Mina tids- och resursmässiga begränsningar kräver att jag bortser Istället utgår jag från en definition presenterad av sociologen Håkan Thörn.

2. Teoretiska utgångspunkter

2.1 *Självreduktion i den sociala fabriken*

Den som ögnar igenom texter och uttalanden från *planka.nu* stöter snart på begrepp som *självreduktion* och *den sociala fabriken* som förknippas med den autonoma vänstern som växte sig stark i Italien på 1970-talet. För att öka förståelsen av studieobjektet är det därför viktigt att ge en överblick över den historiska och teoretiska tradition som dessa begrepp knyter an till.

2.1.1 *Autonom marxism*

Den autonoma marxismen är namnet på den teoretiska tradition som uppstod ur den autonoma vänstern i Italien under efterkrigstiden. Idétraditionen är i likhet med t.ex. franska *Socialisme ou Barbarie* och den amerikanska *Johnson-Forest-tendensen* antileninistisk. Lenins strategi om att vägen till ett kommunistiskt samhälle går via ett avantgardistiskt kommunistpartis övertagande av statsapparaten förkastas. Kommunistiska och socialdemokratiska partier tenderar kontrollera snarare än uppmuntra en offensiv självständig kamp från arbetarklassen. Enligt den autonoma marxismen bör arbetarna organisera sig autonomt- dvs. självständigt från partier och centralistiska fackföreningar- i sin kamp mot kapitalismen.²

Denna radikala teoribildning skiljer sig från tidigare marxistisk teori som ofta behandlat kapitalet som en, i relation till arbetet, relativt isolerad enhet med en egen logik som förklarar kapitalismens utveckling och kriser.³ Den autonoma marxismen riktar istället fokus på arbetet och arbetsprocessen i studierna av kapitalismen. Enligt autonom marxistisk teori är inte kapitalismens främsta drivkraft konkurrensen mellan olika kapital (företag). Det är istället arbetarklassen som är det dynamiska elementet i produktionen och tvingar kapitalet att rationalisera och utveckla produktionen.⁴ Arbetarklassen är kapitalets enda ickeplanerbara element. Kapitalet strävar därför att reducera arbetarna till blott arbetskraft medan arbetarklassen konstitueras genom kamper som ständigt avbryter kapitalets självreproduktion.⁵ De autonoma marxisterna baserade denna tes på såväl historiska studier som på djupintervjuer med italienska

---

² Cleaver 2000: 59.

³ Jämför t.ex. Ernest Mandel 1974: *Senkapitalismen* eller för ett nutida exempel Robert Brenner, 2002: *The boom and the bubble*.

⁴ Dyer-Witthford 1999: 65.

arbetare och observationer av arbetsprocessen. Utifrån dessa studier, med fokus på västvärlden, drogs slutsatsen att kapitalismens utveckling kan delas in i olika perioder.⁶ Den första är den *professionella arbetarens period (1800-1920)*. Industrikapitalisterna var i detta skede djupt beroende av yrkesskickliga arbetare som kunde hantera verktyg och framställa hantverk trots att maskiner börjat introduceras. Staten hade en relativt tillbakadragen roll beträffande produktionen. Den socialistiska politiken dominerades av ett fokus på industriarbetarna. *Leninister* och *rådskommunister* hörde till dem som mest framgångsrikt organiserade arbetarklassen. Höjdpunkten för denna epok var den ryska revolutionen 1917. Först då de kvalificerade arbetarna var tillräckligt välorganiserade för att flytta fram sina positioner fick kapitalisterna ett intresse av att omorganisera produktionen på ett sätt som minskade beroendet av de yrkeskunniga arbetarna. När denna omorganisation var fullbordad steg kapitalismen in i *massarbetarens period (1930-1960)*.⁷ Under denna period introducerades den *fordistiska löpandebandsprincipen* och den *tayloristiska kontrollapparaten* i fabriker med tidtagaruret och stämpelklockan som mest kända exempel. Införandet av maskiner möjliggjorde att arbetet bröts ned till monotona moment som inte krävde yrkesutbildning. Därmed blev arbetarna utbytbara varpå deras position återigen försvagades medan kapitalisternas stärktes.⁸ Under fordismen kom statens uppgifter att expandera på en mängd områden. Enligt de autonoma marxisterna förklaras statens ökande roll med att kapitalet såg ett behov att stabilisera ekonomin och dämpa de våldsamma klasstrider som utkämpats under 1920-talet. Stat, arbetsgivare och reformistiska fackföreningar enades om en modell som kombinerade regelbundna lönelöft samt ökad välfärd i form av t.ex. pensioner för arbetarna med stigande vinstnivåer för kapitalisterna. Denna modell var framgångsrik så länge efterkrigstidens högkonjunktur höll i sig. Strategin kom dock att skapa nytt utrymme för motstånd. Den hårda exploateringen och det stigande arbetstempot vid de löpande banden förde arbetarna samman. Under 1960-talet hamnade detta produktionssystem i en kris då massiva strejkvågor utlöstes.⁹ I Sverige är det mest kända exemplet gruvarbetarstrejken vid statsägda LKAB.¹⁰ I kombination med student- och kvinnorörelsernas radikaliserings, militanta antirasisters

---

⁵ Cleaver 2000: 67.

⁶ Denna indelning är ett arv från den föregående operaismo-traditionen i italiensk marxism med Mario Tronti som förgrundsfigur.

⁷ Dyer-Witheford 1999:72-73.

⁸ I det industrialiserade Norditalien var det vanligt att de professionella arbetarna sparkades och ersattes med ung utbildad arbetskraft från landets fattiga södra delar.

⁹ Dyer-Witheford 1999: 74-75.

¹⁰ Sjunnesson 1997: 7.

framgångar samt antiimperialistiska och antikoloniala solidaritetsrörelser försattes det kapitalistiska systemet i en djup kris.¹¹

Det fordristiska produktionssystemet visade sig alltså även det oförmöget att helt neutralisera arbetarnas tendens till motstånd. Kapitalisterna svarade därför med nya omorganiseringar. Sedan 1970-talets kris sjunker andelen industriarbetare i västvärlden, dels genom en omfattande automatisering av produktionen och dels genom företagsflytt till tredje världen.¹² Autonomisten Antonio Negri hävdar att vi nu går in i *den sociale arbetarens* period (1970-).¹³

För att beskriva denna historiska utveckling konstruerades begreppen *klasskomposition* och *den sociala fabriken*. Klasskompositionen är i ständig rörelse. I sitt motstånd mot kapitalet komponerar arbetarna sig som kollektiv och hotar kapitalets intressen. Kapitalet reagerar på detta genom att *dekomponera*, eller bryta upp denna hotande enighet. Detta görs genom att produktionsmedlen revolutioneras. Teknologiska och organisatoriska förändringar genomförs för att splittra eller eliminera radikala grupper inom arbetarkollektivet. Då kapitalet är beroende av arbetskraft för skapa mervärde kan det dock inte frigöra sig från sin antagonist. Därför öppnas möjligheten för arbetarna att *rekomponera* sig som kollektiv/klass.¹⁴ Då arbetarnas rekomposition ständigt hotar kapitalets främsta uppgift- att öka ackumuleringen av kapital- drivs det att ständigt expandera och fördjupa dimensioner av kontroll. Enligt den autonoma traditionen har denna utveckling i och med massarbetarens period nu nått en fas där hela samhället blivit en *social fabrik*. Staten antog uppgiften att organisera samhället på ett sätt som gjorde det ”funktionellt i förhållande till kapitalets värdeskapande process”.¹⁵ Sett ur detta perspektiv blir välfärdstaten inte bara ett projekt som höjde levnadsstandarden för västvärldens arbetarklass. Välfärdstaten strävade efter att effektivisera kapitalets exploatering av arbetarklassen genom att dämpa social oro, skydda vinstnivåerna genom att i samförstånd mellan stat, kapital och fackföreningar hålla tillbaka reallöneutvecklingen, uppmuntra det obetalda reproduktiva hemarbetet o.s.v.

Utifrån detta perspektiv är det inte längre endast fabriken som är en arena för klasskamp. När kapitalet även dominerar skolan, hemmet och konsumtionen blir vardagslivet och fritiden arenor

---

¹¹ Dyer-Witthford 1999: 75.

¹² Hobsbawm 1999: 346-47.

¹³ Arvidsson 2001: 32.

¹⁴ Dyer-Witthford 1999: 66.

¹⁵ Arvidsson 2001: 30.

för motstånd mot kapitalismen.¹⁶ Som jag tänker visa i den empiriska delen av denna uppsats är det just här kopplingen mellan autonom marxism och projektet *planka.nu* står att finna.

Detta var en kort överblick över den autonoma marxistiska teorin. En viktig kritisk anmärkning är att denna analys i stora drag är begränsad till västvärldens avancerade kapitalistländer. Notera att jag här endast fokuserat på de delar av denna tradition som är viktiga inslag för min specifika studie.¹⁷

2.1.2 *Självreduktion i 1970-talets Italien*

Den italienska autonoma marxismen utvecklades alltså i en period av massmilitans främst från arbetare, student- och kvinnorörelser. Italien genomgick som så många andra länder en förändring i de sociala rörelsernas landskap. Landet var ett av de länder i Västeuropa där ”68-vågen” var som starkast. Under 1970-talet drabbades Italien av den allvarliga internationella ekonomiska krisen. Efterkrigstidens långa högkonjunktur hade nått sitt slut. Följderna för den italienska arbetarklassen blev dramatiska. Arbetslösheten exploderade. Samtidigt genomfördes kraftiga prisökningar på basvaror av såväl Rumour-regeringen som privata företag.

Levnadskostnaderna för arbetarfamiljerna ökade följaktligen dramatiskt.¹⁸ Parallellt med detta försvagades de italienska arbetarorganisationerna. Den ökade arbetslösheten förde med sig en allt intensivare konkurrens mellan arbetare om de jobb som fanns tillgängliga. Överproduktionen av varor resulterade i överfyllda lager. Strejken, som länge varit arbetarnas främsta vapen för att flytta fram sina positioner föreföll uddlös i den nya situationen. En strejk riskerade snarare att slå mot de strejkande än mot stat och kapitalister.¹⁹ Därmed tappade fackföreningsrörelsen kraft. Sett ur ett autonomistiskt perspektiv var denna utveckling ett uttryck för kapitalistklassens försök att dekomponera de militanta massarbetarna.

De starka banden mellan den italienska fackföreningsrörelsen och det kommunistiska partiet PCI gav upphov till motsättningar mellan arbetare och deras representanter. Radikala arbetargrupper som förespråkade en annan strategi än ett övertagande av statsapparaten

---

¹⁶ En klassisk analys av den sociala fabriken står att finna i Mariarosa Dalla Costa och Selma James text *Kvinnorna och samhällsomstörtningen*. Där beskrivs det reproduktiva arbetets roll i den kapitalistiska mervärdesproduktionen ur ett feministiskt autonomt marxistiskt perspektiv. Dalla Costa & James 2002: 80-97.

¹⁷ Den intresserade rekommenderas att läsa Adam Arvidssons *Kapitalismen efter det moderna samhället* 2001, Paolo Virnos *Radical thought in Italy* 1996 och Steve Wrights *Storming heaven* 2001.

¹⁸ Wright 2002: 158.

¹⁹ Barsotti. I Fo et. al 1997: 43.

motarbetades i dessa organisationer. Denna situation gav utrymme för den autonoma vänsterns tillväxt.²⁰

Det krävdes nya kampmetoder anpassade efter denna situation för att bemöta arbetsgivarnas och statens offensiv. En sådan kampmetod var så kallad *självreduktion*. I protest mot prishöjningarna inleddes kollektiva avgiftsstrejker riktade mot butiker, kollektivtrafik, elbolag och hyresvärdar. Konsumenterna organiserade sig, beslutade vilka priser som var acceptabla och ställde ultimatum. Ett exempel på hur detta kan ha gått till skildras i pjäsen *Vi betalar inte! Vi betalar inte!* av Dario Fo (1997). I pjäsens första akt redogör huvudpersonen Antonia för sin väninna om hur hundratals kvinnor samlats i ett varuhus för att protestera mot prishöjningarna på livsmedel:

*Sen var det en som sa: Nej, nu räcker det! Den här gången är det vi som sätter priserna. Vi betalar det som vi fick betala förra året. Och om ni sticker upp, så går vi med grejerna utan att betala nåt alls!*²¹

Bruno Ramirez (2003) lyfter i en artikel fram andra exempel. Själreduktionskampanjer lyckades även sänka priserna på t.ex. kollektivtrafiken och elektriciteten.²² Till en början var dessa aktioner spontana och isolerade, men kom sinom tid att spridas till större delen av det industrialiserade Norditalien. Själreduktionskommittéer, bestående av delegater från hyreshus och kvarter, bildades med uppgift att samordna kraven och aktionerna. Partivänstern tog i ett tidigt skede avstånd från de utomparlamentariska mobiliseringarna för självreduktion. Fackföreningsrörelsens linje var mer komplex. På lokal nivå fanns oftast ett starkt stöd för självreduktionen, medan det centrala ledarskapet förhöll sig neutralt. Under självreduktionskampanjernas höjdpunkt bröt dock fackföreningarna sin neutrala linje och krävde att mobiliseringarna skulle avslutas.²³

Istället var det *Autonomia operaia*, en löst sammanhållen rörelse av kommunistiska grupper oberoende av politiska partier och fackföreningar, som hade huvudrollen i mobiliseringarna.²⁴ Vissa grupper inom *Autonomia*, exempelvis *Potere Operaia*, fokuserade på kampen inom fabriker. Andra grupper som t.ex. *Lotta Continua* valde att mobilisera stöd för klasskampen

---

²⁰ Cleaver 2000: 64.

²¹ Fo et al 1997: 47-48.

²² Ramirez 2003: <http://www.asocialstyrelsen.org/index.php?view=articles&id=17>. Hämtat: 2003-12-19.

²³ Ibid: <http://www.asocialstyrelsen.org/index.php?view=articles&id=17>. Hämtat: 2003-12-19.

²⁴ Wright 2002: 152.

utanför fabriksportarna. Med utgångspunkt i den autonomistiska teorin om den sociala fabriken försökte de länka samman självreduktionsrörelsen med arbetarkampen på fabrikerna. Detta tog sig bl.a. i uttryck i de kommittéer som bildades av fabriksarbetare i Torino i syfte att mobilisera stöd för självreduktionskampanjerna i närområdena.²⁵

2.2 Sociala rörelser

Under denna rubrik går vi nu över till att diskutera sociala rörelser som begrepp och som historiska fenomen.

Begreppet social rörelse uppkom i 1800-talets sociologi. Begreppet användes ursprungligen som något som dels inbegrep en historisk rörelselag och dels utpekade arbetarklassen som bärare av den historiska rörelsen. Under efterkrigstiden har denna endimensionella definition fått en minskad betydelse bl.a. genom sociologen Alberto Meluccis (1992) arbete *Nomader i nuet*. Nutida definitioner är mindre stängda och betraktar inte historien som *en* rörelse mot *ett* slutmål.²⁶ I *Sociologiskt lexikon* (1997) definieras begreppet social rörelse som ett ”(k)ollektivt beteende där deltagarna försöker uppnå politiska mål utanför (eventuellt i samarbete med) politiska organisationer som partier och intresseorganisationer”.²⁷ Som sociologen Anthony Giddens (1998) påpekar måste definitionen vara bred då det finns stora variationer mellan olika sociala rörelser. Vissa kan ha ett fåtal medlemmar medan andra kan innefatta miljontals människor. Somliga kan vara underjordiska olagliga sammanslutningar medan andra bedriver en fullt legal verksamhet. Vidare är det viktigt att definitionen av sociala rörelser inte är statisk. En rörelse är ständigt föränderlig och kan i vissa fall komma att etableras som en formell organisation.²⁸ Ett exempel på detta är den svenska miljörörelsen som i huvudsak var utomparlamentarisk men som med tiden utmynnade i bildandet av *Miljöpartiet de Gröna*.

I boken *Identitetens makt* (1997) kategoriserar sociologen Manuel Castells sociala rörelser utifrån Alain Touraines typologi, ”som definierar en social rörelse enligt tre principer: rörelsens *identitet*, rörelsens *motståndare* och rörelsens vision eller sociala modell”- dess *samhälleliga mål*.²⁹ Castells definierar sedan innehållet i dessa kategorier. *Identitet* syftar på rörelsens

---

²⁵ Cleaver 2000: 71.

²⁶ Peterson et. al 1992: 9.

²⁷ Brante et. al 1998 291.

²⁸ Giddens 1998 548.

²⁹ Castells 1999: 85.

egendefinition av vad den är. *Motståndare* syftar på rörelsens viktigaste fiende, så som den uttryckligen identifierats av rörelsen. *Samhälleligt mål* rymmer den vision eller den sociala ordning rörelsen strävar efter.³⁰ Dessa punkter avser jag använda i min analys av *planka.nu* i denna uppsats för att ge en tydligare bild av vilken typ av rörelse vi har att göra med.

2.2.1 Gamla sociala rörelser

Sociala rörelser är alltså ingen enhetlig kategori. Tvärtom kategoriseras ofta sociala rörelser som nya eller gamla sociala rörelser. Detta begreppspar kan identifiera en förändring i folkrörelselivet som inleddes för några decennier sedan i Sverige och västvärlden i övrigt.

Med gamla sociala rörelser menas i allmänhet de rörelser som uppstod i industrisamhällets gryning. Dessa folkrörelser uppstod självständiga från statsmakterna. Den grundläggande konflikten som dessa rörelser växte fram ur var den mellan arbete och kapital. Rörelserna, i huvudsak den tidiga arbetarrörelsens olika delar, var till en början proteströrelser i opposition mot etablerade maktcentra men har successivt ökat sitt politiska inflytande. I Sverige är införandet av den allmänna rösträtten och erkännandet av arbetarorganisationerna, som hörde till dessa rörelsers viktigaste krav, milstolpar för folkrörelsernas framgångar.³¹ När socialdemokraterna tog regeringsmakten 1932, en position de kom att behålla i flera decennier, och lade grunden för den så kallade *Saltsjöbadsandan* kom den reformistiska arbetarrörelsen att definitivt lämna sin oppositionsställning.³²

I takt med denna utveckling kom de svenska folkrörelserna allt mindre att kännetecknas som proteströrelser då deras förhållande till staten ändrades då de allt mindre kom att kännetecknas som proteströrelser. De gamla sociala rörelserna *institutionaliserades*. Medlemsantalet sjönk kraftigt, andelen äldre steg och organisationerna blev allt mer beroende av statsbidrag.³³

Dessa gamla sociala rörelser kännetecknas av en formell struktur och styrs av ett, mer eller mindre demokratiskt valt, ledarskap där ansvarsuppgifterna är tydligt uppdelade. Organisationsprincipen är centralism och representativ demokrati, där ledarskapet har befogenhet att fatta de flesta besluten rörande den löpande verksamheten.³⁴

---

³⁰ Ibid 85-86.

³¹ SOU 2001:1 197.

³² Magnusson 1999: 298.

³³ SOU 2001:1: 199-200.

³⁴ Ibid: 197.

I autonom marxistisk teori speglar denna utveckling övergången från den professionelle arbetarens period till massarbetarens. De gamla rörelserna institutionaliserades och blev en del av den sociala fabriken. Rörelserna står inte längre i opposition mot kapitalet utan i dess tjänst.

2.2.2 Nya sociala rörelser

De gamla sociala rörelserna var alltså traditionellt gräsrotternas främsta mobiliseringsform för att uttrycka åsikter och driva politiska krav. Då dessa rörelser alltmer förknippades med staten kom denna roll att minska. Ur denna situation uppstod ett vakuum som bäddade för framväxten av de så kallade nya sociala rörelserna.

Så skedde också i Sverige under 1960- och 1970-talen. Denna reaktion kan förklaras av ett flertal faktorer. En central faktor är de förändrade ekonomiska betingelserna. Under efterkrigstiden hade den kapitalistiska världsekonomin genomgått en högkonjunktur utan historisk motsvarighet. Denna utveckling var en förutsättning för det klassamarbete mellan *LO* och *SAF* som brukar gå under namnet *den svenska modellen*. Då världsekonomin och således även Sverige gick in i en djupgående ekonomisk kris rubbades samförståndsandan och klasskonflikterna skärptes. Dessa ökade konflikter ökade även klyftan inom arbetarrörelsen. Då de reformistiska fackföreningarna i allians med arbetsgivarna och *SAP* strävade efter att hålla tillbaka löneutvecklingen för att skydda företagens vinster uppstod motsättningar mellan fackföreningarna och arbetarna. *LO* som organisation undgick inte denna radikalisering. Organisationen kämpade under 1970-talet för en expanderad arbetsrätt och de omstridda löntagarfonderna. Vänstervågen kom dock att förbytas till 1980-talets nyliberala högeroffensiv och splittringar mellan *SAF*, *SAP* och *LO* upplöste den svenska modellen.³⁵ Då beroendet av statsbidrag ökade och organisationerna fick en mer centraliserad struktur kom rörelserna allt mer att förknippas med statsmaktens intressen.³⁶ Vidare medförde arbetarrörelsens dominans bland de gamla sociala rörelserna att vita manliga industriarbetare utgjorde norm i dessa organisationer. I ett tidigt skede hade visserligen kvinnor haft framträdande roller i de framväxande folkrörelserna. Så snart organisationerna växte och fick resurser och status i samhället kom dock männen att ta grepp om de ledande positionerna.³⁷ I boken *Med kluven tunga* (1998) ger historikern Yvonne Hirdman en rad exempel på hur kvinnors försök att flytta fram sina positioner inom *LO* och på

---

³⁵ Magnusson 1999: 311.

³⁶ SOU 2001:1: 200.

arbetsmarknaden effektivt hindrades av fackföreningsrörelsens patriarkala strukturer.³⁸ Även det ekologiska medvetandet fick ett allt starkare genomslag under efterkrigstiden. Alltför kom att se det framväxande konsumtionssamhället och ny teknik som t.ex. kärnkraft i de industrialiserade länderna som ohållbar ur ett ekologiskt perspektiv. Denna politik kom även den att förknippas med de gamla rörelserna som saknat ett ekologiskt perspektiv i sin politik.³⁹ Alla dessa faktorer bidrog till att de gamla sociala rörelserna inte längre upplevdes som ett lämpligt forum för protester.

I en artikel i utredningen *Civilsamhället* (1999) presenterar sociologen Håkan Thörn en rad exempel på hur nya sociala rörelser skiljer sig från de gamla:

a) *Distinktionen mellan höger och vänster i politiken ifrågasätts*. Under hela den moderna epoken har politiken i huvudsak delats upp i vänster- och höger rörelser. Fokus har legat på hur de olika rörelserna förhåller sig till ägandet och fördelningen av samhällets resurser. För arbetarrörelsen har konflikten mellan arbete och kapital varit den centrala. Nya sociala rörelser som miljö- och kvinnorörelsen har i stort invänt sig mot detta. Miljö- och kvinnorörelsen hävdar att samhällen med ekonomisk tillväxt som främsta mål tågar mot sin egen undergång. Ett ekologiskt hållbart samhälle är för dessa kritiker det centrala målet som måste uppnås. Delar av kvinnorörelsen ifrågasätter att det moderna samhället ”organiseras med utgångspunkt i en åtskillnad mellan produktion och reproduktion, där den förra har överordnats den senare”.⁴⁰ Reproduktivt arbete som oftast utförs av kvinnor betraktas utifrån ”produktivitetsparadigmet” som improduktivt. På så sätt, menar de feministiska kritikerna, osynliggörs kvinnors arbete.

b) *Politikens globala dimension betonas*. Globaliseringsprocessen skapar ett globalt rum som utgör förutsättningen för att nya sociala rörelser skall uppstå och de sociala rörelserna bidrar till att skapa politiska dimensioner av detta rum. Detta sker på två sätt. För det första genom konstruktionen av globala kollektiva identiteter. För det andra genom skapandet av globala nätverk, organisationer och institutioner. Thörn ser här en förskjutning från den tidiga eurocentriska arbetarrörelsens internationella universalism till dagens globala universalism där rätten till skillnad betonas.⁴¹

---

³⁷ Göransson 1999: 150.

³⁸ Hirdman 1998: 68.

³⁹ Olsson 1999: 233.

⁴⁰ Thörn 1999. I SOU 1999:84: 439.

⁴¹ Ibid: 440-441.

c) *Parlamentarismen utmanas*. Nya sociala rörelser enas i kritiken mot demokratinstitutionalisering. Istället för att se demokrati som ett statiskt system och sätta likhetstecken mellan demokrati och dagens västerländska representativa demokrati söker dessa rörelser en mer flexibel definition. Demokratin kan alltid fördjupas. Ett centralt medel för detta är civila olydnad.⁴²

d) *En medveten mediestrategi*. De nya sociala rörelserna växte fram parallellt med efterkrigstidens informationsteknologiska revolution. Detta faktum har präglat rörelserna. Thörn pekar ut två mediala strategier: 1) En medveten mediestrategi har utvecklats i förhållande till etablerade medier. Thörn tar upp Greenpeace som exempel på en rörelse som genom att offentliggöra spektakulära aktioner utvecklat en medievänlig profil. 2) Kritiken mot de kommersiella etablerade medierna har lett till att rörelserna upprättat egna medier. Under den senaste tiden har internets utbredning skapat en explosion av nya medier. Ett internationellt exempel är Indymedia som i samband med toppmötesprotester, exempelvis de i Seattle 1999 och Göteborg 2001, spred information från aktivistgrupper via internet.⁴³ Den frihetligt socialistiska hemsidan www.yelah.net är ett exempel på att denna utveckling även nått Sverigebaserade rörelser.

e) *Nätverket är den centrala mobiliserings- och organisationsformen*. Den formella medlemsorganisationens betydelse som dominerande politisk organisationsform har minskat. Istället sker många mobiliseringar via informella nätverk. Mobiliseringen mot ett svenskt medlemskap i EU och 1990-talets antirasistiska rörelse arbetade enligt nätverksprincipen.⁴⁴ I vissa fall är valet av nätverk framför den formella organisationen ett medvetet val. När den svenska *Attac-rörelsen* grundades beslutade det konstituerande mötet att hierarkier och snäva riktlinjer för hur verksamheten skall bedrivas skulle undvikas.⁴⁵

f) *Identiteternas politisering*. Ett sista kännetecken för nya sociala rörelser är identiteternas politisering. Rörelserna kritiserar den allmänna uppfattningen att det råder en strikt uppdelning mellan det privata och det politiska. Enligt denna kritik genomsyras varje del av samhället av maktrelationer och därmed blir även hemmet en politisk arena. Kvinnorörelsen hör till de tydligaste exemplen på denna tendens. Genom att utveckla strukturella förklaringsmodeller till

---

⁴² Ibid: 448-449.

⁴³ Larsson 2001: 14.

⁴⁴ Thörn 1999. I SOU 1999:84: 451.

⁴⁵ Hjelm 2002: 35.

exempelvis hemarbetets utformning och våld mot kvinnor har feminister visat att den privata sfären i allra högsta grad bör granskas politiskt.⁴⁶

Det är utifrån dessa kriterier som jag skall försöka besvara frågan om *planka.nu* kan placeras in i kategorin nya sociala rörelser.

---

⁴⁶ Thörn 1999. I SOU 1999:84: 454.

3. *Planka.nu*- organisationsstruktur och arbetssätt

3.1 *Planka.nu*- en översikt

Under hösten 2001 lanserades en ny kampanj i Stockholms stad. I rulltrappor, på lyktstolpar och dörrar satt klistermärken med texten ”*planka.nu*- det enda du har att förlora är dina böter”.

Grunden till initiativet var ett missnöje med kraftiga prisökningar inom kollektivtrafiken.

Aktivisten Rasmus Fleischer beskriver kampanjens syfte på följande vis:

Målet för *planka.nu* är att göra kollektivtrafiken till en allmänning, något som är fritt för alla att bruka. Det är inte bara en ekonomisk fråga, utan också en kulturell- vi vill motverka privatiseringen av vad som brukar kallas ”det offentliga rummet” och tycker inte att ett kontrollsamhälle är rätt väg att gå.⁴⁷

Planka.nu hävdar att mellan 200-400 personer i månaden betalar in avgift till Stockholmskampanjen. Kampanjen finns dock inte bara i Stockholm. Med tiden har den även spridit sig till Göteborg och Helsingfors. Stockholmsgruppen utgör dock navet i nätverket.⁴⁸

3.1.1 Kampmetoder

Grundidén är, som nämndes i inledningen, tämligen enkel. Den som vill ansluta sig till *planka.nu* betalar in månadsavgift via postgiro till den så kallade *P-kassan* där alla medlemsavgifter placeras. Därefter åker medlemmen under den angivna tiden kollektivtrafik utan att betala för resorna. Om en biljettkontrollant avslöjar överträdelsen skickar medlemmen in böteslappen till arbetsgruppen för *planka.nu*. Medlemmen betalar en självrisk och arbetsgruppen betalar resten av böterna genom *p-kassan*.

Detta är kärnverksamheten i *planka.nu*. Kampformen beskrivs lämpligast som *direkt aktion*. Begreppet direkt aktion betecknar aktioner där målet blir medlet. Det kan exempelvis vara hemlösa som skaffar ett boende genom att ockupera ett hus.⁴⁹ I fallet *planka.nu* uppnås målet gratis kollektivtrafik direkt genom att medlemmarna inte betalar mer än de anser rimligt (alltså en summa som överstiger avgiften till *P-kassan*). Utöver denna löpande verksamhet genomför

---

⁴⁷ Fleischer 2003: 7.

⁴⁸ Intervju med Erik från *P-kassan*: 2003-12-09.

⁴⁹ Herngren 1999: 22-23.

planka.nu kollektiva *massplankningar*. Detta är en mer spektakulär form av aktion, där ett flertal aktivister samlas vid en station och offentligt låter meddela att de gemensamt tänker tränga igenom spärrarna utan att betala.⁵⁰ Det är i samband med dessa direkta aktioner som *planka.nu* knyter an till begreppen självreduktion och den sociala fabriken samt den italienska autonoma rörelsen som jag beskrev i denna uppsats teoridel:

Kampen för fria bruksvärden, allmänningar, för att saker ska vara gratis- transporter, vård, kultur, fritidsaktiviteter och annat- hänger (...) samman med arbetsplatskampen. Dessutom är timmarna då vi reser till och från jobbet också en del av arbetstiden, om än oavlönad. Tunnelbanor och spårvagnar är en del av den ”sociala fabriken” och lägre resekostnader är likväl som högre löner viktiga arenor för klasskamp.⁵¹

3.1.2 Ideologiskt perspektiv

Den plattform som utgör stommen i verksamheten genomsyras av ett traditionellt vänsterperspektiv. Ett avsnitt lyder:

Alla som tjänar under 40 000 kronor i månaden och idag köper månadskort skulle tjäna på att man i stället lät en liten skattehöjning betala kollektivtrafiken. Gratis kollektivtrafik är alltså ett sätt att ta från de allra rikaste och ge till alla andra. (...) Och tänk vilka samhällsekonomiska vinster som skulle kunna göras genom att rationalisera bort allt vad spärrar, biljetter och kontrollanter heter! Massor av pengar går åt till att betala för en kontrollapparat som inte leder till något annat än en dålig stämning i vårt gemensamma utrymme. (...) Som det ser ut idag favoriseras bilåkande på bekostnad av kollektivtrafik. Vägar bekostas av skattepengar och är gratis att använda, medan kollektivtrafiken är avgiftsfinansierad. Naturligtvis är det helt bakvänt att myndigheterna på så vis bestraffar folk som väljer det mest miljövänliga sättet att resa.⁵²

Detta citat rymmer såväl jämlikhets- som miljömässiga argument för kampanjen.

Under rubriken *P-kassans åsikter* hävdas det att det inte bara är resenärer som skulle tjäna på en gratis kollektivtrafik. Även de arbetande inom kollektivtrafiken har, enligt *planka.nu*, ett intresse av att verksamhetens former förändras i grunden. Genom privatiseringarna drivs kollektivtrafiken idag av *Busslink*, *Connex* och *Citypendeln* med vinstintresse som främsta mål. Följden blir rationaliseringar av organisationen och ett högre arbetstempo för de anställda. ”*P-kassan* förespråkar därför en gratis kollektivtrafik som ägs av alla tillsammans och förvaltas av de som arbetar i den”.⁵³

---

⁵⁰ <http://www.yelah.net/news/20030509194350: Stockholm: massplankning i tunnelbanan. Hämtat 2003-12-19.>

⁵¹ Fleischer 2003: 7.

⁵² <http://www.planka.nu: För en gratis kollektivtrafik. Hämtat: 2003-12-10.>

⁵³ <http://planka.motkraft.net/lokal.php?stadID=1: Avgiftsstrejk. Hämtat: 2003-12-19.>

På senare tid har *planka.nu* utvecklat samarbete med två andra nätverk. Då medlemsavgifterna har gett ett överskott har arbetsgruppen beslutat sig för att ge löpande ekonomiskt stöd till nätverket *Ingen Människa är Illegal (IMÄI)*, som är en grupp som hjälper illegala flyktingar. Dessa pengar används till att betala månadskort till kollektivtrafiken till illegala flyktingar. Dessa människor avslöjas och polisanmäls ofta av biljettkontrollanter då de inte kan visa legitimation och färdbevis vid biljettkontroller.⁵⁴ Det andra samarbetet kallas *Öppna Stockholm*, som arbetar för nolltaxelösningar i offentlig verksamhet i Stockholm. *Planka.nu* ingår i detta nätverk och driver kravet på totalt skattefinansierad kollektivtrafik tillsammans med andra organisationer.⁵⁵

3.2 Organisationsform, kommunikation och ideologisk orientering

3.2.1 Organisationsstruktur

Planka.nu har sedan starten 2001 administrerats av en arbetsgrupp. Gruppen kallas *P-kassan* vilket alltså även är namnet på kampanjens böteskassa. Arbetsgruppen har än så länge inga stadgar eller årsmöten att utgå ifrån i sitt arbete. Istället genomförs veckovisa möten där gruppen fattar beslut angående verksamheten. Principen för beslut inom gruppen är konsensus och i större frågor strävar arbetsgruppen efter att involvera så många medlemmar som möjligt i beslutsprocessen.⁵⁶ Utöver administrationen av *P-kassan* arrangerar arbetsgruppen seminarier, massaktioner, sköter mediekontakt, övervakar det juridiska lagrummet och håller offentliga föredrag.⁵⁷ Verksamheten bedrivs ideellt. Alla pengar som betalas in till *P-kassan* går oavkortat till verksamheten.⁵⁸

3.2.2 Ideologisk prägel på organisationen

Planka.nu är en partipolitiskt obunden kampanj. Arbetsgruppen har sedan starten varit en grupp inom den frihetligt socialistiska organisationen *Syndikalistiska ungdomsförbundet (SUF)-Stockholm*.⁵⁹ *SUF-Stockholm* har bistått med postgiro och lokaler. Arbetsgruppen uppger att

---

⁵⁴ Intervju med Erik i *P-kassan* 2003-12-09.

⁵⁵ <http://www.oppnastockholm.nu>. Hämtat: 2003-12-19.

⁵⁶ Intervju med Erik i *P-kassan* 2003-12-09.

⁵⁷ <http://planka.motkraft.net/lokal.php?stadID=1>: *FAQ*. Hämtat: 2003-12-19.

⁵⁸ <http://planka.motkraft.net/lokal.php?stadID=1>: *Om plankan.nu*. Hämtat: 2003-12-29.

⁵⁹ Det bör poängteras att kopplingen till *SUF-Stockholm* någon gång i den närmaste framtiden kommer upphävas. *Planka.nu* motiverar detta med att man tydligare än förut vill poängtera att kampanjen är öppen för alla som ställer sig bakom plattformen och regelverket.

kampanjen inte påverkas utöver detta. Så länge en person inte direkt motarbetar verksamheten kan vem som helst gå med i arbetsgruppen.⁶⁰

3.2.3 Intern och extern kommunikation

Kampanjens hemsida fyller flera funktioner för kampanjen. För det första är det genom denna som arbetsgruppen kommunicerar med medlemmarna och utomstående som av olika anledningar är intresserade av kampanjen. På första sidan introduceras grundidén med *planka.nu*. En karta visar vilka orter kampanjen finns på. Genom den kan besökaren klicka sig vidare till respektive lokalgrupps hemsida. På Stockholmsgruppens hemsida finns mer information om hur man ansluter sig till *planka.nu*, aktuella medlemsavgifter och vilka regler som gäller som medlem. För det andra utgör hemsidan ett forum för kommunikation mellan medlemmar. Genom att skicka ett e-postmeddelande till arbetsgruppen kan medlemmarna publicera tips, nyheter och debattartiklar på hemsidan.⁶¹

---

⁶⁰ Intervju med Erik i *P-kassan* 2003-12-09.

4. Analys

4.1 *Planka.nu* som social rörelse

Hittills har jag redogjort mina frågeställningar, teoretiska utgångspunkter och presenterat resultatet av min empiriska studie av *planka.nu*. I denna del skall jag mot denna bakgrund analysera materialet. I uppsatsens teoriavsnitt presenterade jag tre punkter som Castells utgår från för att beskriva en social rörelse som jag nu skall använda mig av för att precisera vad *planka.nu* är för typ av rörelse. Den första är *rörelsens identitet*. *Planka.nu* vänder sig i sina utåtriktade texter till flera olika grupper. Kampanjen vänder sig till alla som anser att kollektivtrafiken bör vara avgiftsfri. Den vänder sig även till dem som arbetar inom kollektivtrafiken, är missnöjda med hur den förvaltas och önskar ökat inflytande. Slutligen vänder sig *planka.nu* till dem som av miljöskäl önskar en utbyggd kollektivtrafik som alternativ till massbilismen. Rörelsens *motståndare* är i detta fall de privata företag som driver Stockholms kollektivtrafik. P-kassan menar att dessa företag i eget vinstintresse höjt avgifterna i kollektivtrafiken till orimliga nivåer. Vidare hävdas att arbetsvillkoren för de anställda inom kollektivtrafiken kraftigt försämrats efter privatiseringar av verksamheten. Rörelsens *samhälleliga mål* är en totalt skattefinansierad kollektivtrafik. Detta mål uppnås delvis genom medlemmarnas direkta aktioner. När medlemmarna vägrar betala avgifter för kollektivtrafiken blir den gratis för dessa individer. Vidare syftar de mer spektakulära *massplankningarna* att genom medierapportering göra kampanjens långsiktiga krav känt hos allmänheten.

4.2 *Planka.nu* som ny social rörelse

Jag går nu stegvis igenom Thörns kriterier för nya sociala rörelser och väger dem mot de uppgifter jag anskaffat om *planka.nu*. Kriteriet att *distinktionen mellan höger och vänster i politiken ifrågasätts* visar sig inte alls stämma in på fallet *planka.nu*. Genom att knyta an till segregation, klasskillnader och ekonomisk demokrati ansluter sig studieobjektet på ett tydligt sätt till den socialistiska traditionen. Kopplingarna till syndikalismen har präglat flera dimensioner av nätverket. För det första har kampanjen organiserats som ett partipolitiskt obundet initiativ. Kampanjen drivs i sin form oavsett vilket parti som sitter vid makten i kommun, landsting och

---

⁶¹ <http://planka.motkraft.net/lokal.php?stadID=1>: *Kontakta oss*. Hämtat: 2003-12-19.

riksdag. För det andra är måldefinitionen syndikalistiskt präglad genom kravet på att kollektivtrafiken skall förvaltas av dem som arbetar där, så kallad *självförvaltning*.⁶² För det tredje är valet av kampmetod- direkt aktion- typiskt för syndikalistiska rörelser.⁶³

Det andra kriteriet är att *politikens globala dimension betonas*. Kampanjens samarbete med nätverket *IMäl* kan tjäna som exempel på att internationell solidaritet är en av grunderna som *planka.nu* vilar på. På *IMäls* hemsida förklarar nätverket att:

detta är hemsidan för asylrättsaktivister som säger att jorden tillhör alla. Asylrättsaktivister som vill riva murarna mellan de som har och inte har - murar som finns såväl inom som mellan nationerna. Asylrättsaktivister som motsätter sig alla former av överhet och en cynisk nyliberal världsordning.⁶⁴

Thörns tredje kriterium är att *parlamentarismen utmanas*. *Planka.nu* är ett utomparlamentariskt nätverk. Kampanjen är partipolitiskt obunden. Den främsta kampmetoden är, som nämnts ovan, direkt aktion och själva begreppet betonar att kampen för en gratis kollektivtrafik inte tar några omvägar via parlamentariska beslut.

Ett fjärde kriterium är att nya sociala rörelser tenderar utveckla *en medveten mediestrategi*. De massplankningar som jag nämnde i denna uppsats tredje avsnitt bör delvis ses som medvetna mediala aktioner. De genomförs under mer spektakulära former där en större grupp aktivister under offentligt utlysta direkta aktioner tillfälligt realiserar sin målsättning om en avgiftsfri kollektivtrafik. Dessa aktioner är ett effektivare sätt för *planka.nu* att skapa uppmärksamhet än de vardagliga individuella plankningarna av kampanjens medlemmar som sker i det fördolda. En annan del som Thörn hävdar är karaktäristisk för nya sociala rörelser är skapandet av egna alternativa medier. Hemsidan *www.planka.nu* fyller en sådan funktion. Detta är ett tydligt exempel på hur nya sociala rörelser aktivt utnyttjar de senaste årens teknologiska utveckling. Genom klistermärken, flygblad och naturligtvis även själva namnet *planka.nu* (som både ger en föraning om nätverkets verksamhet och informerar om att en hemsida finns) uppmärksammar aktivisterna att information finns att hämta på hemsidan. *Planka.nu* har även använt sig av den radikala nättidningen *yelah.net* för att uppmärksamma såväl sitt bildande som aktioner.

Ett femte kriterium för en ny social rörelse är att *nätverket är den centrala mobiliserings- och organiseringsformen*. Som jag visade i det empiriska avsnittet är *planka.nu* ingen formell organisation i den mening att kampanjen saknar stadgar. Det genomförs heller inga årsmöten där

---

⁶² Lagerström 1996: 95.

⁶³ Ibid: 118-19.

⁶⁴ <http://www.ingenillegal.org/>: *Introduktion*. Hämtat: 2003-12-29.

medlemmarna direkt eller genom representanter kan tillsätta förtroendevalda eller styra verksamhetens riktning. Däremot menar arbetsgruppen att de själva valt att arbeta efter principen att så många som möjligt skall vara delaktiga i större beslut kring nätverket.

Thörns sista kriterium är det om *identiteternas politisering*. När *planka.nu* hävdar att även resorna till och från arbetet är en del av arbetstiden och i vissa fall talar om att samhället blivit en *social fabrik* ser jag det som en kritik av distinktionen mellan arbete och fritid. I en utåtriktad text hävdar arbetsgruppen att:

[k]ampen för lägre resekostnader är, precis som den fackliga kampen för högre löner, ett av de slagfält där arbetarklassens välbefinnande står mot företagets vinstintresse. Precis som strejken är ett sätt att tvinga företagen att betala högre löner, är plankning på tunnelbanan ett effektivt påtryckningsmedel för att tvinga *SL* att sänka priserna.⁶⁵

Även kollektivtrafiken består alltså av maktrelationer mellan företagsledning och arbetare och konsumenter. Prisökningar och försämringar av arbetsvillkor slår hårdast mot arbetarklassen. Därför hävdar *planka.nu* att klasskampen bör utvidgas till att även gälla kollektivtrafiken.

---

⁶⁵ <http://planka.motkraft.net/lokal.php?stadID=1>: *Avgiftsstrejk*. Hämtat: 2003-12-29.

5. Avslutande diskussion

Slutsatser

Efter att jag, med utgångspunkt i Thörns kriterier, nu studerat det tillgängliga datamaterialet om *planka.nu* samt den kompletterande intervju jag genomförde med arbetsgruppen skall jag nu diskutera resultatet med utgångspunkt i min huvudsakliga frågeställning i denna uppsats: Kan *planka.nu*, utifrån mina teoretiska utgångspunkter, beskrivas som en ny social rörelse?

Det är endast det första kriteriet, att distinktionen mellan höger och vänster i politiken ifrågasätts, som uppenbart inte stämmer överens med det studerade fallet. Det bör dock poängteras att *planka.nu* inte är en sluten ideologisk grupp. Kampanjen appellerar till alla som anser att priserna för kollektivtrafiken är för höga och erbjuder dessa individer ett alternativ. *Planka.nu* ställer inga krav på att medlemmarna skall bekänna sig till en viss ideologisk riktning. Ett inte allt för djärvt antagande är snarare att de syndikalister som tagit initiativet till *planka.nu* ser kampanjen som en möjlighet att öka intresset för syndikalistiska idéer. Precis som *Autonomia*-gruppen *Lotta Continua* strävar *planka.nu* efter att radikalisera och politisera ett fenomen som är utbrett- *plankning*- och att knyta an detta till en kritik av det kapitalistiska systemet i helhet. Utöver detta tycks Thörns kriterier mycket användbara i studiet av *planka.nu*. De har hjälpt mig att belysa kampanjen utifrån en mängd olika perspektiv och antagandena stämmer väl överens med resultatet.

Då denna uppsats är begränsad till ett specifikt fall kan jag inte dra några generella slutsatser om begreppsparet nya och gamla sociala rörelserns användbarhet. I en större undersökning vore det intressant med en komparativ analys av så kallade nya och gamla sociala rörelser där begreppens giltighet kunde prövas. Där skulle Thörns kriterier, efter viss bearbetning, kunna utgöra instrument för en strukturerad jämförelse mellan olika rörelser. *Planka.nu* är dock ett exempel på att en distinktion mellan rörelsetraditioner är nödvändigt för att förstå sociala rörelser av idag. Det mest centrala argumentet för detta är det faktum att *planka.nu* precis som många andra rörelser står i konflikt med de traditionella folkrörelserna. För att tala med Castells är kampanjens *fiende* inte bara de privata företag som står för prishöjningar och försämringar av verksamheten. Indirekt vänder sig de nya rörelserna även mot de gamla sociala rörelsernas (främst de socialdemokratiska) kursändring från välfärdspolitik till en mer eller mindre nyliberal politisk agenda. Under efterkrigstiden uppstod en klyfta mellan olika rörelsetraditioner. I takt

med att en del av arbetarrörelsen gick från en oppositionsställning till att bli en del av etablissemangen upplevde många arbetare, kvinnor, invandrare, miljöaktivister med flera att de frågor de ansåg viktiga att driva antingen motarbetades eller inte togs på allvar av de etablerade folkrörelserna. Därför blev det nödvändigt att organisera sig självständigt för dessa grupper. Begreppsparet nya och gamla rörelser hjälper oss att peka ut denna utveckling.

Reflexioner

Att tala om nya sociala rörelser innebär naturligtvis även en rad problem. Kvinnorörelsen betraktas i allmänhet som en ny rörelse, trots att feminismen som rörelse har existerat i århundraden. Syndikalismen är heller ingen ny företeelse, utan uppstod i mitten av 1800-talet. Vidare tror jag inte det är särskilt lämpligt att klumpa ihop alla utomparlamentariska organisationer i beteckningen nya sociala rörelser. Organisationer som t.ex. *Greenpeace* är visserligen icke-statliga organisationer (*NGOs*), men de har en centraliserad struktur som på många vis liknar de gamla rörelsernas.

Nick Dyer-Witthford (1999) vänder sig mot uppfattningen att nya sociala rörelser skulle vara arbetarkampens negation och att klassbaserad organisering skulle tillhöra historien. Tvärtom hävdar han att de nya sociala rörelserna markerar det antikapitalistiska motståndets blomning.⁶⁶ Personligen vill jag göra en försiktigare tolkning. För att en social rörelse skall betecknas som antikapitalistisk räcker det inte att dess handlingar utmanar element i det kapitalistiska systemet. Rörelsen bör även, för att tala med Castells, formulera ett *samhälleligt mål* som utgör ett alternativ till det kapitalistiska. Annars riskerar tolkningarna av rörelsernas betydelse för samhällsutvecklingen överdrivas. Under 1990-talet har vi dessutom sett otaliga exempel på att nya sociala rörelser inte nödvändigtvis måste vara vänsterrörelser. Tvärtom har högerextrema grupper fått ett nytt uppsving som knappast fördjupar en mer demokratisk och jämlik utveckling. Kanske är det lämpligare att, som sociologen Immanuel Wallerstein (2001), se nya sociala rörelser som en reaktion på den kris som dagens ekonomiska och politiska system befinner sig i. Kapitalismen har skapat motsättningar som inte kan lösas inom systemets ramar. Vad som kommer i dess ställe är dock långt ifrån självklart. Krisen ger utrymme till en mängd olika krafter där de rörelser som mest framgångsrikt organiserar sig också kommer att sätta djupast prägel på det system som kommer ersätta kapitalismen. Ett sådant system kan lika gärna bli mer totalitärt

---

⁶⁶ Dyer-Witthford 1999: 75-76.

än kapitalismen som mer demokratiskt och jämlikt.⁶⁷ Med detta synsätt kan vi undvika alltför deterministiska analyser av de nya sociala rörelserna.

---

⁶⁷ Se exempelvis *En vänsterpolitik för 2000-talet* i Wallerstein 2001: 190-211.

Käll- och litteraturförteckning

Böcker

- Brante, Thomas, Andersen, Heine, Korsnes, Olav (red) (1998): *Sociologiskt lexikon*, Skien: Uniuniversitetsforlaget.
- Brenner, Robert (2002): *The Boom and the Bubble. The US in the world economy*, New York: Verso.
- Buechler, Steven M (2000): *Social Movements in Advanced Capitalism. The Political Economy and Cultural Construction of Social Activism*, Oxford: Oxford University Press.
- Castells, Manuel (1997), *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band 2. Identitetens makt*, Uddevalla: Daidalos.
- Cleaver, Harry (2000): *Reading 'Capital' Politically*, London: Antitheses.
- Dyer-Witheford, Nick (1999): *Cyber-Marx. Cycles and Circuits of Struggle in High-Technology Capitalism*, :University of Illinois Press.
- Fo, Dario, Rame, Franca (1997): *Gycklarnas teater*, Smedjebacken: Arena.
- Giddens, Anthony (1998): *Sociologi*, Lund: Studentlitteratur.
- Göransson, Anita (1999): Från hushåll och släkt till marknad och stat. I Beckman, Mona, *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*, Trelleborg: Bokförlaget Bra Böcker.
- Herngren, Per (1999): *Civil olydnad*, Göteborg: Lindelöws bokförlag.
- Hirdman, Yvonne (1998): *Med kluven tunga. LO och genus ordningen*, Uddevalla: Atlas.
- Hjelm, Annika (2002): Om Attac och den interna demokratin. I Broms, Eva, Holmgren Anna (red): *På jakt efter den demokratiska organisationen: seminarium i Stockholm 9 November 2001*, Stockholm: LO.
- Hobsbawm, Eric J (1999): *Ytterligheternas tidsålder. Det korta 1900-talet: 1914-1991*, Smedjebacken: Prisma.
- Larsson, Petter (2001): *Proteststormen. Seattle, Prag och revolten mot en orättvis världsordning*, Stockholm: Atlas.
- Magnusson, Lars (1999), Den svenska modellens uppgång och fall. I Beckman, Mona, *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*, Trelleborg: Bokförlaget Bra Böcker.
- Mandel, Ernest (1974): *Senkapitalismen*, Stockholm: Coeckelbergh.

Moulier, Yann (1989): Introduction. I Negri, Antonio, *The Politics of Subversion. A manifesto for the twenty-first century*, Southampton: Polity Press.

Olsson, Sven Olof (1999), Energihistoria med miljökonsekvenser. I Beckman, Mona, *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*, Trelleborg: Bokförlaget Bra Böcker.

Peterson, Abby, Thörn, Håkan (1992), Introduktion. I Melucci, Alberto, *Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*, Uddevalla: Daidalos.

Thörn, Håkan (1997): *Modernitet, sociologi och sociala rörelser*, Göteborg.

Virno, Paolo, Hardt, Michael (red.) (1996), *Radical Thought in Italy: A potential politics*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Wallerstein, Immanuel (2001), *Liberalismens död. Slutet på den rådande världsordningen*, Gamleby: Vertigo.

Wright, Steve (2002): *Storming Heaven: Class composition and struggle in Italian Autonomist Marxism*, London: Pluto Press.

Tidskriftsartiklar

Arvidsson, Adam (2001): Kapitalismen efter det moderna samhället. *Fronesis*, 6-7.

Arvidsson, Adam (2002): ”Grundrisse” och det allmänna intellektet. *Fronesis*, 9-10.

Dalla Costa, Mariarosa, James, Selma (2002): Kvinnorna och samhällsomstörtningen. *Fronesis*, 9-10.

Fleischer, Rasmus (2003): Vi betalar inte- plankan.nu, Avgiftsstrejk som kampmetod för fria bruksvärden. *Syndikalist*, 2/03,.

Sjunnesson, Jan (1997): Autonom marxism. Den italienska vänsterns bidrag till en levande klasskamp. *Frihetlig Press*, 1.

Webdokument

Nathorst-Westfelt, Fredrik (2002): *Stockholm: Massplankning i tunnebanan*. URL <http://www.yelah.net/news/20030509194350>.

Ramirez, Bruno (2003): *Självreduktion i Italien*. URL <http://www.asocialstyrelsen.org/index.php?view=articles&id=17>.

Öppna Stockholm (2003): *Pressmeddelande 16/12 03*, URL <http://www.oppnastockholm.nu/>.

Övrigt

Intervju med Erik i *P-kassan* 2003-12-09.

SOU 1999:84: *Civilsamhället*, Stockholm.

SOU 2000:1: *En uthållig demokrati*, Stockholm.

